

Boris Vukićević
Fakultet političkih nauka
Podgorica

SVETA STOLICA I CIVILIZACIJSKO POSREDOVANJE ZAPADA I ISTOKA

THE HOLY SEE AND INTER-CIVILIZATION
MEDIATION OF WEST AND EAST

ABSTRACT: After the end of the Cold War, differences between East and West, although not based on ideology and divides between military blocks, remained. Those differences are less political and economic, and more cultural and religious, as it used to be many years before the Cold War started.

The Holy See, like other subjects of international relations, has focused on some newly important issues since the end of Cold War, characteristic for a new era. In the West, the Holy See takes part mainly in internal dialogue, dealing with social issues of western societies, like euthanasia, abortion, LGBT rights, and others, including questioning the capitalist system itself.

On the other hand, the Holy See takes part in dialogue with important entities in the East, that is happening on at least three levels. First, the Holy See opened, as early as in the 1960s, dialogue with Eastern Orthodox Church. Then, there is important issue of establishing relations with People's Republic of China. Finally, what is probably going to become the most important, and most lasting dialogue of the Holy See is the dialogue with islamic religious leaders, and islamic countries.

Key words: Roman Catholicism, capitalism, abortion, celibacy, euthanasia, Orthodox Church, Islam.

APSTRAKT: Po završetku Hladnog rata, razlike između Istoka i Zapada, premda ne više zasnovane na ideologiji i blokovskoj podjeli, ostale su. Te razlike su manje političke i ekonomske, a više kulturne i vjerske, kao što su i bile dugo godina prije nego što je došlo do Hladnog rata.

Poput ostalih subjekata međunarodnih odnosa, Sveta stolica se fokusira na neka nova značajna pitanja po završetku Hladnog rata, karakteristična za novo vrijeme. Na zapadu, Sveta stolica učestvuje u prvom redu u unutrašnjem dijalogu koji se odnosi na društvena pitanja zapadnih društava, kao što su eutanazija, abortus, LGBT prava, i slično, uključujući i dovođenje u pitanje i samog kapitalističkog sistema.

S druge strane, Sveta stolica učestvuje u dijalogu sa važnim entitetima sa Istoka, koji se odvija na bar tri nivoa. Prvo, Sveta stolica je otvorila, još šezdesetih godina prošlog vijeka, dijalog sa pravoslavljem. Potom, postoji važno pitanje uspostavljanja diplomatskih odnosa sa NR Kinom. Konačno, dijalog koji je vjerovatno najznačajniji, i koji će biti najdugotrajniji, jeste dijalog sa islamskim duhovnim vođama i islamskim zemljama.

Ključne riječi: katoličanstvo, kapitalizam, abortus, celibat, eutanazija, pravoslavlje, islam.

Nakon završetka Hladnog rata u Evropi (i svijetu) nestao je bipolarizam koji ga je, u manjoj ili većoj mjeri karakterisao tokom prethodne četiri decenije. U tom smislu, i Sveta stolica je morala prilagoditi svoje djelovanje veoma izmijenjenom svijetu. S jedne strane, nestao je blok zemalja realnog socija-

lizma, država koje su za državnu ideologiju imale marksizam, koji je bio veliki ideološki protivnik Svete stolice, odnosno doktrine Rimokatoličke crkve. S druge strane, Sveta stolica se, kao, uostalom, i drugi subjekti međunarodnih odnosa, morala prilagoditi novoj konstelaciji odnosa u svjetskoj politici, u kojoj se iz, relativno čvrstog bipolarizma (sa, doduše, ne baš zanemarljivim uplivom uticaja Pokreta nesvrstanih, a u završnoj fazi i stvaranjem trilateralnog odnosa dvaju supersila i NR Kine) prešlo u unipolarni svijet pod vođstvom SAD-a. U drugoj deceniji posthladnoratovskog perioda, došlo je do promjena koje su uzdrmale, ali još uvijek ne i srušile vodeću ulogu SAD u međunarodnim odnosima, a Sveta stolica je i dalje u izgradnji svoje spoljnopolitičke uloge i postavljanju svog mjesta u sistemu međunarodnih odnosa u XXI vijeku.

Iako je, kada je završen Hladni rat, prestala da postoji velika podjela na Istok i Zapad, koja je, kao nikad prije, u geografskom, ali prije svega u ekonomskom i političkom smislu dijelila Evropu i svijet, ipak i dalje u svijetu postoje komplikovani odnosi i konfrontacije na nivou Istok – Zapad, premda ovi pojmovi ne predstavljaju više, naravno, dva suprotstavljena društveno-politička sistema, kao što je to bio slučaj tokom hladnoratovske ere. I tokom Hladnog rata, kao i danas, Sveta stolica je predstavljala dio zapadnog svijeta, no to ne znači da je ona na bilo koji način mogla biti izjednačena sa vodećim zapadnim zemljama, pa čak ni sa njihovim političkim i društvenim uređenjem, ekonomskom politikom koju vode, kao ni mnogim aspektima kulture i građanskih vrijednosti koje one baštine. Prema Savjetu biskupskih konferencija Evropske unije (COMECE), pridruživanjem novih članica 2004. godine, procenat katolika u EU je porastao sa 55 na 60%. Iako je taj broj potom nešto smanjen nakon ulaska Rumunije i Bugarske, to ipak pokazuje da je većina stanovnika EU i dalje rimokatoličke vjere. No, sekularizacija i na istoku, komunistička višedecenijska dominacija, učinili su svoje, te brojke ne pokazuju realno uticaj Crkve. U Češkoj, na primjer, iako roditelji i dalje krste djecu u katoličkim crkvama, broj ateista dostiže 40 procenata (Cvitković-Iličić, 2007: 57–58). U stvari, prema podacima iz 1999, iznesenim u *The Cambridge History of Christianity*, među zemljama u kojima je broj stanovnika bez religije iznad 40%, sem Holandije i Francuske, sve ostale su sa istoka Evrope, i to su Češka, bivša Istočna Njemačka, Estonija i Mađarska, a toj grupi sa priličnom sigurnošću možemo dodati i Albaniju, za koju nije bilo podataka. Slovačka, Slovenija, Letonija i Bugarska takođe bilježe velik broj ljudi koji nijesu religiozni, i spadaju u grupu od 21% do 40%. S druge strane, i u samom Rimu, prema istraživanju iz devedesetih godina, 80% posto stanovnika su katolici, no, i među njima 70% podržava kontrolu rađanja, seks prije braka i razvod, dok manje od polovine izjavljuje da vjeruje u život nakon smrti ili da je hrišćanstvo jedina istinska vjera (Reese, 1996: 12). Tako se Sveta stolica, bez obzira na nesumnjivo relaksiraniju situaciju koja je po nju nastupila u novom svjetskom poretku, našla pred novim izazovima. Jovan Pavle II je jednom rekao da budućnost svijeta ne može biti Moskva, ali ni Njujork. Kako stvari stoje u savremenom svijetu, međutim, teško da to može biti Rim.

Istok, u smislu Sovjetskog Saveza i njegovih satelita, tj. zemalja tzv. istočnog lagera više ne postoji, no pojam istoka kao takav i dalje obilježava više različitih političkih i/ili civilizacijskih krugova. O različitim shvatanjima tog istoka, i perspektivama razvoja dijaloga i saradnje sa njim biće riječi nešto kasnije. No, isto tako treba naglasiti i važna pitanja i probleme Svete stolice koji postoje u okviru samog zapadnog svijeta.

Sveto i svjetovno: Sveta stolica i zapadne zemlje u XXI stoljeću

Glavni izazovi koji se nalaze pred Svetom stolicom odnose se na dijalog i razvoj odnosa sa drugim religijama, i državama u kojima su te religije dominantne. Ipak, korpus značajnih društvenih pitanja itekako važnih za Svetu stolicu nema manji značaj, a veoma opterećuje odnose Rimokatoličke crkve i zapadnih zemalja, među kojima ima i onih koje su tradicionalno dominantno katoličke i istorijski vezane za Crkvu.

Trendovi sekularizacije koji su nastupili još od Francuske revolucije, a nastavljeni su, uz povremene reakcionarne periode, sve do našeg vremena, značajno su umanjili uticaj Crkve, kako na državna, velika pitanja, tako i na pitanja koja se odnose na svakodnevni život ljudi. Vremenom je Crkva izgubila ili je značajno smanjen njen uticaj na političke partije, od kojih neke i danas nose katolički predznak. Novi ustavi i zakonici potcrtali su sekularnu i laičku prirodu država. Emancipacija žena i Jevreja, emigracija muslimana, širenje socijaldemokratskih ideja i evrokomunizma, seksualna revolucija i novi trendovi u umjetnosti, nauci i medijima, kao i mnoge druge tekovine XX stoljeća, doveli su Crkvu do položaja koji je slab kao rijetko kad, makar od vremena kada je papa bio zarobljenik u Napoleonovoj velikoj (i antiklerikalnoj) imperiji.

Treba naglasiti da je, sa formalne strane, Sveta stolica u posljednjim decenijama XX vijeka popravila odnose sa najvažnijim zapadnim državama. Nakon problematičnih odnosa sa SAD-om, sa kojima, i pored brojnih najava i pokušaja, nijesu uspostavljeni odnosi čak ni u vrijeme Džona Kenedija, to se konačno dogodilo 1984. u vrijeme predsjednika Regana, velikog poštovaoca pape Jovana Pavla II, kojeg je Regan percipirao kao jednog od glavnih saveznika u borbi protiv komunizma. U isto vrijeme uspostavljeni su odnosi i sa Velikom Britanijom, prvi put nakon gotovo tri vijeka, a u vrijeme drugog mandata premijerke Margaret Tačer. Sa Italijom, kojom je tada upravljala jedina socijalistička vlada (vlada Betina Kraksija) u istoriji Prve republike, došlo je do revizije konkordata, odnosno jednog od Lateranskih sporazuma. I papa Jovan Pavle II, kao i njegov sljedbenik na tom mjestu, Benedikt XVI, bili su česti gosti u mnogim zapadnim zemljama, gdje su često (prvenstveno kad je Jovan Pavle II u pitanju) bili dočekivani gotovo kao pop zvijezde. Ipak, bez obzira na spoljnu formu, narastao je broj spornih pitanja koja stvaraju sve veći jaz između Crkve i sekularnih društava. Neka od tih pitanja su:

- kritika kapitalizma od strane Crkve;
- uloga žene u savremenom društvu i s tim u vezi, pitanje kontracepcije i prava na abortus;

- skandali sa sveštenicima-pedofilima;
- pitanje istopolnih brakova;
- pravo na smrt, tj. eutanazija;
- celibat, tj. zabrana braka za sveštenike... i druga.

Premda je Crkva uvijek kritički gledala na marksističku dogmu kao takvu, ne može se kazati da je ona a priori podržavala kapitalistički sistem. Marksizam je ideološki protivnik katoličke dogme kao materijalistička ideologija koja jasno ističe da je religija „*uzdah uciviljena bića, duša svijeta bez srca... ona je opijum naroda*“. U tom smislu, marksizam je nepomirljiv sa katoličkom dogmom, no, čak i danas, nakon propasti realnog socijalizma, što je pokazala i papina skorošnja djelimična „rehabilitacija“ Marksa, mnoga pitanja koja se odnose na kritiku svijeta u kome je trka za profitom glavni motiv svega i u kome, po logici sistema, nije moguća jednakost ljudi, bliska su i Rimokatoličkoj crkvi. U tom smjeru Crkva nastavlja politiku kritike kapitalizma, koja je postojala još u XIX vijeku, što je bilo izraženo kroz encikliku *Rerum novarum* Lava XIII još 1891. godine. Ovom enciklikom Crkva je odbacivala komunizam, potvrđujući pravo na privatnu svojinu, no njome je podržano pravo radnika na udruživanje, a data je i kritika neobuzdanog kapitalizma. Po završetku Drugog svjetskog rata Italija se našla rastrzana između kapitalizma američkog tipa, i komunizma okrenutog Moskvi, čije su pristalice smatrale Staljina jedinim autentičnim pobjednikom nad fašizmom. Premda prirodno skloniji kapitalizmu, papa Pije XII je preferirao „treći put“. Odbacujući oba modela, kao strana za Zapadnu Evropu, a posebno za Italiju, papa je želio podršku Italijana za španski model katoličko-korporativističke države, zasnovane na partnerstvu između duhovne i svjetovne vlasti, pri čemu su obje odane Crkvi i papi (Cornwell, 2005: 349). Ipak, papina vizija u datom odnosu snaga nije bila ostvarljiva, pa se on okrenuo hrišćanskim demokratama, koji nijesu bili katolička stranka poput nekadašnje Narodne partije, ali su predstavljali jedinu realnu branu od dolaska komunista na vlast.

Kapitalistički sistem pape će kritikovati čak i u jeku Hladnog rata, pa će to uraditi čak i Jovan Pavle II. To svakako nije značilo da Crkva podržava socijalizam, ali jeste značilo njen otklon od onoga što je smatrano udaljavanjem od vrijednosti koje su imanentne čovjeku. Već 1990, tokom prve posjete postkomunističkoj Čehoslovačkoj, papa je pozvao biskupe da učine imunim njihovu pastvu od hedonizma zapadnjačke kulture supermarketa. Ipak, za osiromašene građane postkomunističke Evrope, vrijednosti zapadnjačkog društva, često okvalifikovanog, kao *posthrišćansko*, bile su vrijednosti obećane zemlje, ciljevi kojima se težilo. Kritiku postojećih ekonomskih odnosa Crkva nastavlja i u XXI stoljeću, možda i žešće nego prije, sada kada ne egzistira alternativa postojećem sistemu koja bi mogla da kolapsom kapitalističkog sistema ugrozi Svetu stolicu i vrijednosti kojima ona daje potporu.¹

¹ Koliko je daleko prodrlo konzumerističko društvo pokazuje događaj iz samostana sestara karmelićanki iz Avile, kada ih je posjetio Jovan Pavle II. Pred papino obraćanje mnoge od njih su izvadile diktafone japanske proizvodnje kako bi snimile njegove riječi i poslije mogle da ih slušaju u miru. Papa, očekivano, nije bio oduševljen ovim potezom (Willey, 1993: 71).

Drugo značajno pitanje po kome dolazi do razmimoilaženja između Crkve i savremenih zapadnih demokratija jeste pitanje položaja žene i prava žena. Pokret emancipacije žena nastao je u liberalnim krugovima zapadnih demokratija, i upravo u tim državama žene su prvo stekle politička i građanska prava. Poput drugih velikih religija, islama, judaizma i pravoslavlja (sa značajnim izuzetkom jednog broja protestantskih crkava kod kojih postoje čak i žene sveštenici) u katoličanstvu je preovlađujući pogled na ženu kao pasivnu u smislu njene društvene uloge. Ne samo što žena nema u krugovima sveštenika (a u organima Svete stolice tek se stidljivo javlja nekoliko žena na relativno istaknutim mjestima u Rimskoj kuriji i simbolično, u diplomatiji), već se do skora nije gledalo sa odobravanjem na veće prisustvo i mogućnost odlučivanja žena u društvenim i državnim pitanjima.

Interesantan momenat u pogledu shvatanja ženskog elementa božanskog desio se 10. septembra 1978. godine kada je papa Jovan Pavle I kazao: „Bog nije samo naš otac, Bog je i naša majka“ (Hofmann, 2002: 193). Spekulacije da bi kasnije papa mogao razviti ideju ženskog elementa božanskog prekinute su međutim kada je Jovan Pavle I iznenada preminuo nakon svega četiri sedmice pontifikata.

Savremena shvatanja Crkve podržavaju ravnopravnost žene i muškarca u društvu, što se ogleda i u poznatom apostolskom pismu pape Jovana Pavla II, *Mulieris dignitatem* iz 1988. godine i naročito, u obraćanjima iz 1995, povodom Četvrte svjetske konferencije o ženama, koja je održana u Peking, i 1996, povodom međunarodnog skupa o ženama kojeg je organizovao Pontifikalni savjet za laike. U obraćanju iz 1995. papa se zahvaljuje ženama kao majkama, suprugama, kćerima i sestrama, ali takođe i ženama koje rade, i tako doprinose svakoj oblasti života – društvenoj, ekonomskoj, kulturnoj, umjetničkoj i političkoj. Na taj način papa je iskazao stav da žena nije određena samo *u odnosu na muškarca* (tj. kao njegova majka, sestra, životna sapatnica, itd.) već i *sama po sebi*, kao ravnopravan član društva koji u tom društvu djeluje, stvara ga i mijenja – dakle, ne kao objekat, nego kao subjekat društvenih odnosa.

Ipak, iako je i u pomenutim poslanicama papa osudio i svaki vid seksualnog nasilja nad ženama, Crkva i dalje ostaje pri stavovima koji isključuju abortus (čak i kada je fetus nastao kao produkt silovanja). Što se tiče upotrebe kontraceptivnih sredstava, Crkva je dugo vremena zauzimala stav da su ona neprihvatljiva u svakoj prilici, što je naročito nailazilo na kritike zbog širenja virusa HIV u Africi. Ipak, novembra 2010. prvo u papinom intervjuu, a potom i kroz saopštenje iz Vatikana, Crkva je podržala upotrebu kondoma, kao manje od dva zla, u slučajevima kada oni spječavaju širenje side. Ovaj iznenadni zaokret nagovijestio je mogućnost i drugih potencijalnih promjena u doktrini, čak i tokom pontifikata aktuelnog pape, koji je do sada bio percipiran kao jedan od najkonzervativnijih u modernoj istoriji Svete stolice.

Ipak, generalno gledano, pozicije Svete stolice ostaju po mnogo čemu rigidne, što je nerijetko dovodi u sukob sa potezima državnih vlasti, kao i u direktne sukobe sa nekim nevladinim organizacijama. Crkva je napadana da je dozvolila

da prevaziđeni doktrinarni zahtjevi za nju budu stavljeni ispred života i dobrobiti stvarnih ljudi. Djelovanje Svete stolice na nekim konferencijama UN (na koje se ona, kao država – stalni posmatrač, redovno poziva, i ima pravo glasa), na kojima je glasala često na istovjetan način sa državama poznatim po kršenju ljudskih prava, sprečavajući da dođe do konsenzusa, takođe nailazi na kritike.

Seksualni skandali od početaka papstva nijesu bili rijetkost, kako u najvišim crkvenim krugovima, tako i među nižim sveštenstvom. Ne treba spominjati srednjovjekovne pape, od kojih je ne mali broj imao djecu, ili najpoznatiji primjer, papu Aleksandra VI, tj. Rodriga Bordžiju (Rodrigo Borgia, pontifikat trajao od 1492. do 1503). Ipak, kako u novom dobu takav način života nije više bio moguć za papu, ipak je među sveštenstvom to ostalo jedan od velikih problema, koji je kulminirao posljednjih godina, kada, ne samo što je razotkrivena uloga sveštenika (među kojima i visokih velikodostojnika) u seksualnom zlostavljanju djece, nego se, što još više narušava ugled Crkve, pokazalo da ima indicija da je o mnogo čemu bila upoznata, i na zataškavanju radila i sama centrala u Vatikanu.

Iako je papa Jovan Pavle II 2001. godine kazao da je seksualno zlostavljanje maloljenika od strane klerika *delictum gravius*, kasnija otkrića veličine razmjera, i priznanje Svete stolice da se radi o 1,5 do 5 odsto sveštenika Crkve koji su bili uključeni u zlostavljanje dovelo je do poziva da se Sveta stolica oštrije suprostavi ovom problemu, a smatra se da Benedikt XVI to nije, do sada, uradio na dovoljno jasan i čvrst način. Najveći broj ovakvih akata počinjen je u SAD, a potom u Irskoj, državi poznatoj kao jednom od bastiona katoličanstva. Ova djela poremetila su odnose između Crkve i irske države koja je i sama morala priznati krivicu za to što nije vodila dovoljno računa kako bi zlodjela bila ranije otkrivena, a žrtve zaštićene. Slučajevi su, međutim, prijavljeni ili razotkriveni i u čitavom nizu država, u Evropi i izvan nje, što je u velikoj mjeri uzdrimalo ugled i povjerenje u Rimokatoličku crkvu, možda i više nego ikada ranije. Da li je rastući trend napuštanja Crkve samo izraz afekta u jeku skandala, ili je on nezaustavljiv do eventualne reforme iz same Crkve, pokazaće vrijeme. Neke visoke ličnosti u hijerarhiji Crkve povukle su se zbog seksualnih skandala ili su priznale svoje učešće u njima, poput bečkog nadbiskupa, biskupa Briža ili norveških biskupa. Drugi, još viši velikodostojnici, premda su negirali lično učešće u zlostavljanju, priznali su da su bili upoznati ili su čak pomogli da se stvar zataška.

Jednu od dosad najoštrijih kritika samog Benedikta XVI dao je švajcarski teolog i sveštenik Hans King (Hans Küng) u pismu biskupima u kojem je optužio lično papu za globalno zataškavanje silovanja djece od strane sveštenika. U jednoj od najoštrijih osuda djelovanja Svete stolice u savremenom svijetu, King kritikuje i mnoge, po njemu, propuštene prilike da se Crkva približi domorodačkom stanovništvu Latinske Amerike, da pomogne borbu protiv side u Africi, da otvori iskren i otvoren dijalog sa muslimanima, i popravi odnose sa Jevrejima, koje je, po Kingu, beatifikacijom Pija XII, Benedikt XVI samo još više narušio (Küng, 2010). King, koji je uz, tada Jozefa Racionera, bio najmlađi

teolog učesnik Drugog vatikanskog koncila, optužuje papu i za nedovoljnu afirmaciju duha Vatikana II koji je trebalo da donese novi duh u život i djelovanje Crkve. Hans King je takođe doveo u vezu pitanje seksualnog zlostavljanja djece od strane sveštenika i celibata na koji su katolički sveštenici obavezani. Pitanje celibata još je jedno veliko pitanje od značaja za Crkvu. Kardinal Šenborn (Christoph Schönborn), uticajni bečki nadbiskup takođe je doveo u vezu pitanje pedofilije sveštenika i njihove obaveze celibata. U mnogim zemljama Crkva nailazi na zahtjeve sveštenstva da se obaveza celibata, svojstvena jedino Rimokatoličkoj crkvi od svih avramovskih vjera skinu ili ublaži za niže nivoe sveštenstva. To je posebno aktuelno pitanje u zemljama trećeg svijeta gdje su zabilježena kako napuštanja Crkve radi izgradnje svjetovne porodice tako i slučajevi da sveštenici imaju vanbračne žene i djecu. Čini se da će pitanje sveštenečkog celibata biti jedno od pitanja kod kojih su moguće izmjene, no teško je očekivati tako nešto za vrijeme pontifikata Benedikta XVI, a vjerovatno ni njegovih neposrednih sljedbenika, s obzirom da je pretpostavka da će naredna konklava izabrati takođe „konzervativnog“ papu.

Još jedno pitanje u kome Sveta stolica nije uspjela da nametne svoj stav državnim vlastima jeste pitanje istopolnih brakova. Sveta stolica smatra homoseksualnost „moralnim zlom“, i u više navrata se može čuti da Crkva nikad neće priznati brakove osoba istog pola. Nesumnjivo je, međutim, da su i skandali u kojima je sudionik bila Crkva umanjili moralnu težinu njenih istupa po ovom pitanju. Izrazit primjer dogodio se jula 2010, kada je Argentina legalizovala istopolne brakove, uprkos žestokom protivljenju katoličke crkve u Argentini i njene vodeće ličnosti, kardinala Bergolja (Jorge Bergoglio). To je bio veliki udarac za Crkvu, budući da se radi o kontinentu poznatom kao „najkatoličkiji“. Argentina je, inače, jedna od deset država svijeta koja je legalizovala brakove osoba istog pola, a njih šest su većinski katoličke (uz Argentinu, to su još i Kanada, Španija, Portugal, Holandija i Belgija). To je još jedan pokazatelj slabljenja uticaja Svete stolice i jačanja trendova sekularizacije.

Još jedno društveno pitanje vrijedno spomena od velikog je značaja za Crkvu. To je pitanje legalizacije eutanazije, odnosno prava na smrt. Kongregacija za doktrinu vjere donijela je 5. maja 1980. Deklaraciju o eutanaziji, kojom je potvrdila crkveno protivljenje svakom olakšavanju da dođe do nečije smrti. U Deklaraciji se čak ističe da je patnja do koje često dolazi prije smrti dio božjeg plana o spasenju duše, te stoga čak ni lijekovi za olakšavanje muka nijesu preporučljivi, mada ih Crkva ipak ne zabranjuje. Rasprave o eutanaziji intenzivirane su tokom protekle decenije, kada su, između ostalih, Holandija, Belgija, i Albanija, legalizovale eutanaziju, bez obzira na oštro protivljenje Crkve. Naročito u Italiji, gdje eutanazija nije još uvijek legalizovana, neki slučajevi, poput slučaja Pjerđordža Velbija (Piergiorgio Welby) ili Eluane Englaro, pokazali su stepen podijeljenosti društva, kao i različit stepen uticaja Crkve na različite strane političkog spektra u toj zemlji. Rasprave o uvođenju nekog vida eutanazije u pravni sistem zemalja zasigurno će biti nastavljene i u budućnosti, što je pokazala i skorašnja legalizacija eutanazije u Njemačkoj.

Dakle, možemo zaključiti da je Sveta stolica, odnosno Rimokatolička crkva u odnosima sa zapadnim zemljama obično učesnik *unutrašnjeg* dijaloga. Ona djeluje kao sudionik u događajima i donošenju odluka koje se tiču prvenstveno unutrašnjih pitanja zapadnih društava. Crkva djeluje preko svojih velikodostojnika iz Vatikana, na čelu sa papom, preko crkvene hijerarhije u samoj državi o kojoj se radi, preko papskog nuncija koji je postavljen u datoj državi (rijetko apostolski delegat, što je do osamdesetih godina dvadesetog vijeka bio češći slučaj). Papski nuncije u okviru svojih poslova, koji obuhvataju u velikoj mjeri poslove ambasadora kako je to regulisano Bečkom konvencijom, ima obavezu i da obavještava Državni sekretarijat Svete stolice o svim pitanjima od značaja, što uključuje u značajnoj mjeri i gore pomenuta društvena pitanja. Konačno, Crkva djeluje i posredno, preko katoličkih organizacija, kao i političkih stranaka i medija povezanih sa njom.

U svijetu koji je sve više okrenut materijalizmu i hedonizmu, i drugim vrijednostima koje Crkva smatra neopaganskim, njeno mjesto je sve više ugroženo. Nekadašnji bastion katoličanstva, Španija, prešla je za kratko vrijeme iz konzervativnog u veoma liberalno društvo. To je naročito došlo do izražaja sa zakonodavstvom donijetim u vrijeme Zapaterovog mandata. Irska, takođe rimokatolička država, izglasala je legalizaciju abortusa, bez obzira na oštro protivljenje Crkve. U Poljskoj je, još 1995. godine Aleksandar Kvašnjevski (Aleksander Kwaśniewski), deklarisan ateista, i bivši komunista, pobijedio vatrenog rimokatolika Leha Valensu (Lech Wałęsa), a potom reizbor izborio već u prvom krugu. Varšavski nadbiskup Jozef Glemp (Józef Glemp) s pravom je tada kazao: „Moramo priznati da imamo manje pravih katolika nego što pokazuje statistika“.² Slično, ni izbor Iva Josipovića, koji je agnostik, za predsjednika Hrvatske, uprkos protivljenju nekih crkvenih velikodostojnika, nije bio doveden u pitanje.

Rimokatolička crkva je tokom svog dva milenijuma dugog postojanja prolazila kroz brojne izazove. Od stradanja ranih hrišćana u Rimskom carstvu, preko sukoba oko investiture, avinjonskog ropstva papa, progona nakon Francuske revolucije, posebno od strane Napoleona Bonaparte, do nestanka Papske države kada se papa proglasio „vaticanskim sužnjem“, da pomenemo samo neke od teških perioda, Crkva se stalno nalazila pred iskušenjima. Danas, kada djelovanje pape i njegove diplomatske službe nijesu ugroženi, Crkva se nalazi pred daleko kompleksnijim izazovom: procesom sekularizacije u zapadnom svijetu, koji je posljednjih decenija doživio vrhunac. Ovoga puta Sveta stolica ne može više voditi ratove, niti zvati u pomoć Karla V ili Jana Sobjeskog. Crkva će morati da se prilagođava novom vremenu, ukoliko želi da zadrži značajno mjesto koje je uvijek zauzimala. Moguće da će tek onda kada prihvatiti pravila koja su nastala u Palestini prvog vijeka ne moraju biti prenijeta na sva vremena i sve prostore kao takva, kada otvori prostor i drugim tumačenjima i shvatanjima, prihvatanjem nekih shvatanja metaforično, a ne bukvalno, biti u

² Luxmoore, Jonathan, *Eastern Europe, 1995, Religion, State, & Society* 24 (December, 1996), str. 358, prema: *The Cambridge History of Christianity*, volume 9, World Christianities c.1914–c.2000, priredio Hugh McLeod, str. 364.

mogućnosti da na pravi način ide u korak sa zapadnim društvima, i sa drugim religijama koje je sve više ugrožavaju.

Vidjeli smo da mnoge zemlje, u sve većoj mjeri, donose zakone koji su u potpunosti u suprotnosti sa crkvenim učenjem, kao što i mnogi ljudi, sljedbenici ili bivši sljedbenici Crkve ne prate više crkvene dogme u svim sferama svog života. Dijalog i ustupci prema sekularnom svijetu ne samo da ne moraju oslabiti mjesto Crkve u njemu, već su i jedini način njenog dugoročnog opstanka. U eri globalizacije, pop-kulture i visokih tehnologija i Crkva se mora prilagoditi tome, jer će u protivnom nužno postajati anahronizam. Otvorenost za dijalog, za jačanje duha Vatikana II, pa i za neki novi *aggiornamento*, budući da se krug istorije okreće sve brže, a od Vatikana II je prošlo pola vijeka, neophodni su. Sa jedne strane, Crkva treba da postane aktivan i otvoren učesnik pomenutog *unutrašnjeg* dijaloga u zapadnom svijetu, sa kojim više nema velikih političkih sukoba, niti formalnih diplomatskih prepreka koje su postojale u nedavnoj prošlosti. Taj dijalog odnosi se prvenstveno na *socijalna* pitanja. Sa druge strane, Sveta stolica je svjesna nužnosti nastavka *spoljnog* dijaloga, dijaloga sa Istokom. To nije socijalni, već prije svega *politički i interreligijski* dijalog. U stvari, taj dijalog, na različitim nivoima, nalazi se u središtu spoljne politike Svete stolice. Praktično sva glavna otvorena pitanja spoljnih odnosa Svete stolice sadržana su upravo u njemu.

Dijalog Svete stolice sa Istokom

Prestankom Hladnog rata, kao što smo rekli, nestala je i podjela na Istok i Zapad koja je karakterisala hladnoratovsku Evropu. I ranije su postojale polarizacije u međunarodnim odnosima, no one nikad nijesu bile toliko jasne i oštro naznačene, kao što je to bio slučaj od kraja četrdesetih do kraja osamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Međutim, to što Istok, u značenju SSSR i njegovi saveznici, više nije postojao nije značilo da nestanak pojma istoka, i dijaloga sa njim za Svetu stolicu. Istok više nije predstavljao zemlje realnog socijalizma, ali dijalog sa njim je nastavljen, kroz različite nivoe toga pojma. On više nije bio određen društveno-političkom formacijom, već prvenstveno religijski, kulturno i civilizacijski. U tom smislu, možemo izdvojiti nekoliko nivoa odnosa Svete stolice sa istočnim sagovornicima.

Odnosi sa pravoslavnim zemljama i crkvama

Kada se govori o Rimokatoličkoj crkvi kao zapadnoj, kao njen pandan se uzima pravoslavna crkva, odnosno pravoslavne crkve, tj. istočne crkve. Tako je od Velike šizme 1054. godine (s izuzetkom suštinski neuspješnog i nerealizovanog ujedinjenja iz 1439). Danas postoji četrnaest autokefalnih pravoslavnih crkava priznatih od strane Vaseljenske patrijaršije: Carigradska, Aleksandrijska, Antiohijska i Jerusalimska patrijaršija, Ruska, Srpska, Rumunska, Bugarska, Gruzijaska, Kiparska, Grčka, Poljska, Albanska i Pravoslavna crkva čeških ze-

malja i Slovačke.³ Ako se izuzmu četiri antičke patrijaršije, kao i Grčka i Kiparska pravoslavna crkva, sve druge, nacionalne, pravoslavne crkve bile su u državama u kojima su nakon Drugog svjetskog rata vlast zaposjeli komunisti. Po pravilu, komunisti su značajno smanjili uticaj pravoslavne crkve, mada su u većini država (mada ne u svakoj) vremenom našli neki modus vivendi po kome su tolerisali djelovanje pravoslavne crkve, pri čemu su državne vlasti imale odlučujući uticaj na crkvenu politiku i na izbor patrijarha. Zbog umanjenog značaja crkava ipak su ključni kontakti tokom Hladnog rata vođeni između državnih vlasti i uglavnom se nijesu ticali intercrkvenog dijaloga. Diplomatski odnosi ni sa jednom državom istočnog bloka, i ni sa jednom komunističkom zemljom sem Jugoslavije nijesu uspostavljeni do pada Berlinskog zida. Nakon pada komunizma, međutim, crkve su ponovo stekle važan uticaj u dijalogu njihove matične zemlje sa Svetom stolicom.

Na Drugom vatikanskom koncilu formirani su Pontifikalni savjeti (papska vijeća). Oni, uz neke izuzetke, za razliku od kongregacija, nemaju autoritet da odlučuju. Postoji ukupno jedanaest pontifikalnih savjeta, i to: za laike, za unapređenje jedinstva hrišćana, za porodicu, za pravdu i mir, „Cor unum“, za pastoralnu brigu o migrantima i putnicima, za pastoral zdravstva, za tumačenje zakonskih tekstova, za međureligijski dijalog, za kulturu, i za sredstva društvenog informisanja.

Pontifikalni savjet od posebnog značaja za odnose sa pravoslavnim svijetom jeste Pontifikalni savjet za jedinstvo hrišćana, ranije Sekretarijat za jedinstvo hrišćana. Osnovan je 1960, u vrijeme pripreme Drugog vatikanskog koncila, od strane pape Jovana XXIII, a transformisan u današnji savjet reformom Rimske kurije, koja je sprovedena donošenjem Apostolske konstitucije 1988. godine. Osnivanje ovog sekretarijata bilo je izraz promjena u koje je ulazila Rimokatolička crkva u vrijeme Koncila. Crkva je postala znatno otvorenija za dijalog sa nekatoličkim crkvama, i ekumenski dijalog značajno će obilježiti pontifikate sljedbenika Jovana XXIII. Prethodnik Jovana XXIII, Pije XII je, naročito u enciklici *Orientalis ecclesiae decus*, od 23. aprila 1944. isticao potrebu za prevladavanjem drevnih prepreka između Istočne i Rimske crkve, kako bi djelovali zajedno pred napadima neprijatelja vjere. Ipak, on govori o zajedničkom djelovanju, u kome bi ujedinjeni hrišćani bili poslušni Isusu Hristu, i njegovom namjesniku na zemlji, tj. papi. Naglašavajući ponovo značaj te papske supremacije ispred hrišćanskog ujedinjenja kao glavnog cilja, Pije XII je 1950. godine objavio dogmu o uznesenju Majke Božje, pod nazivom *Munificentissimus deus*. Proglašenje ove dogme bilo je u skladu sa definicijom papske nepogrešivosti donijetom na Prvom vatikanskom koncilu. S druge strane, ono je značilo svjesno udaljavanje sa puta ujedinjenja hrišćana. I protestanti i pravoslavci smatrali su novu dogmu deifikacijom Marije, njenim udaljavanjem od čovječanstva,

³ Pored njih, uz manju ili veću podršku matičnih država, djeluju i Ukrajinska pravoslavna crkva, Makedonska pravoslavna crkva i Crnogorska pravoslavna crkva. Njihova autokefalnost trenutno nije priznata, no to ostaje otvoreno pitanje, koje, takođe, posredno utiče i na odnose ih zemalja i Svete stolice.

dogmom koja nikako ne može biti izjednačana sa ključnim i opšteprihvaćenim hrišćanskim dogmama, već je izraz papine sklonosti za unilateralnim odlukama. Jovan XXIII i Drugi vatikanski koncil, zadržavajući dogmu „nepogrešivog pape“, ipak će u velikoj mjeri promijeniti politiku prema drugim hrišćanskim crkvama, i vjerama uopšte.

Do osnivanja Sekretarijata za nehrišćane (koji prerasta kasnije u Pontifikalni savjet za međureligijski dijalog) i Sekretarijata za nevjernike (koji će 1993. postati dio Pontifikalnog savjeta za kulturu), Sekretarijat za jedinstvo hrišćana je vršio i njihove poslove, te se može reći da je imao pionirsku ulogu u transformaciji politike Svete stolice prema vjernicima – sljedbenicima drugih religija, a takođe i ateistima, koje crkva deklarativno ne odbacuje, ističući da su i oni „djeca Božja“. Formiranjem ovih posebnih dikasterija, Sekretarijatu, odnosno današnjem Savjetu, ostalo je da unapređuje odnose sa drugim hrišćanskim crkvama, ali i sa judaizmom, koji je i dalje ostao povjeren njemu zbog naročitih veza između jevrejske i hrišćanske vjere kojima je zajednička sveta knjiga – Stari zavjet.

Osnovni poslovi ovog Savjeta tiču se promovisanja međuhrišćanskog dijaloga, rada na konačnom ujedinjenju hrišćana, organizovanju susreta i konferencija, slanju izaslanstava na sabore drugih crkava, prijemu stranih izaslanstava na katoličke sabore, i otvaranju teoloških rasprava među teolozima sa raznih strana. U njegovom djelovanju, poput mnogih drugih dikasterija, važnu ulogu ima odnos sa Kongregacijom za doktrinu vjere. Isto tako, značaj može imati i Kongregacija za istočne crkve, ako se govori o saradnji sa crkvama iz regiona koji spada u njenu nadležnost.

Na čelu ovog pontifikalnog savjeta se nalazi predsjednik, kome u radu pomažu sekretar i podsekretar, potom drugi kardinali i biskupi koje imenuje papa, kao i svjetovni i duhovni konsultanti, imenovani na način i na mandat kao što je slučaj i kod prethodno pomenutih pontifikalnih savjeta. Među konsultantima se, po funkciji, nalaze i sekretar Kongregacije za istočne crkve, sekretar Kongregacije za jevandelizaciju naroda i potpredsjednik Pontifikalnog savjeta za laike. Ovaj pontifikalni savjet ima i brojno tehničko osoblje (sekretari, arhivari, minutanti, etc.). Radi efikasnijeg djelovanja Savjet je podijeljen na dva odjeljka – zapadni, koji se bavi odnosima sa crkvama proizašlim iz Reformacije od XVI vijeka na ovamo, i istočnim, koji se bavi unapređenjem odnosa sa pravoslavnim crkvama. Komisija za odnose sa judaizmom, osnovana 1974. godine, povezana je sa ovim pontifikalnim savjetom, i personalno, kroz zajedničkog predsjednika, sa njim ujedinjena, no ona ima sopstvenog potpredsjednika, sekretara i konsultante, što doprinosi boljem proučavanju i razumijevanju judaizma, sa kojim, kao što je u više navrata istaknuto, Crkva ima kompleksan, i kroz istoriju promjenljiv odnos.

Iako je i ovaj pontifikalni savjet usmjeren prvenstveno na vjerska pitanja, ipak ponovo, zbog specifične prirode Svete stolice, treba naglasiti značaj koji on ima i za njenu spoljnu politiku. Djelovanje ovog pontifikalnog savjeta ima značajan uticaj na diplomatske odnose Svete stolice naročito sa dominantno pravoslavnim zemljama poput Rusije, Grčke, Rumunije, Ukrajine ili Srbije. Ovi

odnosi su dodatno aktuelizovani nizom događaja u Istočnoj Evropi nakon pada Berlinskog zida, napadima od strane Ruske pravoslavne crkve za prozelitizam, papinom spornom posjetom Grčkoj, i ratovima koji su imali i vjersku dimenziju u bivšoj Jugoslaviji. Međutim, bez obzira na sporove, politika pape Jovana Pavla II, koju je papa Benedikt XVI u još većoj mjeri naglasio, ukazuje na to da će interhrišćanski dijalog, što se tiče pape Benedikta naročito prema pravoslavcima, sve više dobijati na značaju, tako da će i ovaj pontifikalni savjet vjerovatno postajati još važniji, kako u formiranju politike Crkve prema drugim crkvama, tako, posredno, i prema državama u kojima te crkve imaju uticajno mjesto.

Prethodni papa je smatrao pravoslavce doktrinarno bližim katolicima nego što su protestanti. On je kazao da je raskol hrišćanskih crkava „najveća sablazan drugog tisućljeća poslije Krista“.⁴

Razlike između pravoslavija i rimokatoličanstva možda je najbolje odredio ruski kulturolog Sergej Averincev rekavši: „Problemi koji danas duhovno razdvajaju pravoslavce i katolike (ako izuzmemo stare nerazrešene račune koji nemaju nikakve veze sa duhovnošću, kao i savremene političke ujdurme) sigurno nisu pitanje da li sveti duh ishodi 'od Oca i Sina', ili dogma o Bezgrešnom začeću, ili pitanje tačnog trenutka pretvaranja Božijih darova u telo i krv Isusovu, već se nalaze prvenstveno u okviru onoga što je otac Florenski nazvao 'pravoslavnim ukusom'. Razume se, razlika među kulturama postoji i izvan uskog polja umetnosti, ali uvek je pitanje 'ukusa', navika, ponašanja, duhovnog osećanja, pre svega obrednih kretnji, ritmova, različitog tempa, ali to važi i za obične, svakodnevnne radnje“.⁵

I Jovan Pavle II je pravoslavce smatrao psihološki udaljenijima od rimokatolika nego što su to protestanti. Poljsko porijeklo vjerovatno je stvaralo barijeru koju ni papa ni njegovi sagovornici nijesu bili u mogućnosti da prevaziđu. Ta pitanja su ostala njegovom nasljedniku da ih rješava. I zaista, istorija nas uči da su Njemci, premda često sukobljeni, ipak više od drugih evropskih naroda, znali da razumiju Ruse, pa će to možda uspjeti i papa Njamac.

Jovan Pavle II je vodio ambivalentnu politiku prema Rusiji, što je bilo uslovljeno u velikoj mjeri i njegovom nacionalnošću. S jedne strane, on je u Rusiji smatran jednim od glavnih krivaca za pad komunizma koji je doveo do slabljenja uticaja Rusije na niz zemalja Istočne i Srednje Evrope. S druge strane, papa je poštovan kao neko ko je povratio značaj religije u bivše socijalističke zemlje, i ko je, posredno, utičući na pad komunizma, doveo do jačanja uloge i uticaja Ruske pravoslavne crkve. Ipak, odnosi sa Rusijom nijesu zabilježili toliko značajan napredak, ali je prema nekim drugim dominantno pravoslavnim državama napravljen značajan proboj. Papa je odabrao Rumuniju kao prvu zemlju sa pravoslavnom većinom koju će jedan papa posjetiti nakon velike šizme. U istorijskoj posjeti Rumuniji Jovan Pavle II bio je od 7. do 9. maja 1999. godi-

⁴ *Jutarnji list*, 30. lipnja 2004, prema: Cvitković-Iličić, Špela, *Međunarodna politika Svete Stolice i suvremeno društvo*, u: *Bosna Franciscana* 26/2007, str. 46.

⁵ Averincev, S., *Il futuro del Cristianesimo in Europa*, *La Nuova Europa*, n° 1/1994, p. 15, prema: Rokuči, Adrijano, *Rim-Moskva, direktan let*, u: *Limes plus*, 2/3, 2006, str. 23–24.

ne, a posljednjeg dana posjete desio se još jedan historijski događaj. Jovan Pavle II postao je prvi papa koji je prisustvovao pravoslavnoj vjerskoj službi. Ipak, uprkos ovim uspjesima, odnosi sa Rumunijom, možda i najmanje problematični od svih katoličko–pravoslavnih odnosa, nijesu bili mjera napretka dijaloga Rimokatoličke i pravoslavnih crkava. U centru tih odnosa, više nego i odnosi sa Carigradskom patrijaršijom jesu ipak odnosi sa Rusijom, odnosno Ruskom pravoslavnom crkvom. Napredak tih odnosa, zbog pomenutog ambivalentnog odnosa između pape Poljaka i Rusije, čekao je novi pontifikat. I zaista, odnosi sa pravoslavnim svijetom, Rusijom prije svega, postavljeni su kao prioritet Rimokatoličke crkve u vrijeme Benedikta XVI. Diplomatski odnosi, uspostavljeni na nižem nivou na samom kraju postojanja SSSR-a, ostali su na tom nivou do kraja pontifikata Jovana Pavla II. Predstavnici dvaju strana koji su razmijenjeni nijesu se nazivali ambasador i nuncije, već specijalni predstavnici. Ruska pravoslavna crkva, koja se osjećala ugroženom od strane onoga što su oni nazivali katoličkim prozelitizmom imala je ključnu ulogu u ovakvom rješavanju tih odnosa. Kada je papa Jovan Pavle II došao u Ukrajinu 2001. godine, predstavnici jedne od dvije najbrojnije crkve u toj zemlji, Ruske pravoslavne crkve, odbili su suret s njim⁶. Odnose Svete stolice i Crkve u Ukrajini opterećuje i Grko-katolička crkva u Ukrajini, koja je u sovjetsko doba bila na silu pripojena RPC, a nakon sloma komunizma je vraćena pod okrilje Svete stolice. Ova Crkva je ojačala svoj profil u Ukrajini preselivši sjedište iz Ljviva na zapadu zemlje u glavni grad Kijev, a u više navrata je tražila od Vatikana da joj se dodijeli status patrijaršije. I za odnose sa Bjelorusijom ključni su odnosi sa RPC koja je i tamo dominantna crkva. Upravo njeno djelovanje spriječilo je da dođe do posjete Jovana Pavla II toj zemlji, u kojoj oko sedmina stanovništva ispovijeda katoličku vjeru, što je ostavština poljske vladavine na tom području.

Tek decembra 2009, nakon susreta predsjednika Medvedeva i pape Benedikta XVI, uspostavljeni su puni diplomatski odnosi između dva subjekta međunarodnog prava, čime je naglašena uzlazna linija njihovih odnosa. Dolazak patrijarha Kirila na čelo RPC takođe je označio trijumf liberalnije struje u Ruskoj crkvi, što je vjerovatno imalo ključni uticaj na poboljšanje odnosa ruske države i Svete stolice. Izbor patrijarha Irineja u Srbiji mogao bi takođe pospješiti odnose između srpske države i crkve i Svete stolice. Među veoma rijetkim državama Evrope koje nije posjetio Jovan Pavle II upravo se nalazi i Srbija. Be-

⁶ Prema istraživanju Ukrajinskog centra za ekonomska i politička istraživanja Razumkov, sprovedenom 2006. godine, koje je obuhvatilo 11.216 ispitanika, 14.9% ispitanih se izjasnilo kao sljedbenici Ukrajinske pravoslavne crkve – Kijevska patrijaršija, 10.9% Ukrajinske pravoslavne crkve – Moskovska patrijaršija, 5.3% Ukrajinske grko-katoličke crkve, 1% Ukrajinske autokefalne pravoslavne crkve, 0.9% kao protestanti, 0.6% kao rimokatolici, uz 0.2% muslimana, 0.1% Jevreja, dok se 62.5% ispitanika izjasnilo da ne pripada nijednoj crkvi, ili su ateisti.

Prema: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=300

Slična, ali nikako istovjetna situacija postoji u Estoniji, gdje djeluju Estonska pravoslavna crkva, koju država priznaje kao nasljednicu predratne crkve, a Vaseljenska patrijaršija je priznaje kao autonomnu, i Estonska pravoslavna crkva – Moskovska patrijaršija, koja je samoupravna u okviru RPC.

nedikt XVI⁷ mogao bi posjetiti Srbiju 2013. kada bude bilo obilježeno sedamnaest vjekova od Milanskog edikta, što bi bio novi impuls katoličko – pravoslavnim odnosima.

Ipak, nakon Ravenske deklaracije iz 2007, koja je, između ostalog, pomenula papu kao „prvog patrijarha“, ne precizirajući pri tom šta to prvenstvo znači, ostao je dug put popravljavanja odnosa i međusobnog usaglašavanja, da bi se moglo govoriti o dugoročno postavljenom cilju „hrišćanskog jedinstva“.⁸ Dok pravoslavlje ističe duhovne izvore vjere, katoličanstvo pridaje značaj društvenoj dimenziji, te u tom smislu njihovo nadopunjavanje djeluje logično.

Ipak, skup u Raveni pokazao je i koliko razlika postoji među samim pravoslavnim crkvama. Moguće da će odnosi između pravoslavni crkava, posebno RPC i Vaseljenske patrijaršije, biti glavni problem poboljšanja odnosa, a ne primat pape među patrijarsima.

U svakom slučaju, možemo reći da se odnosi Svete stolice i država sa dominantno pravoslavnom stanovništvom (u Evropi ih ima ukupno dvanaest) odvijaju, poput poslova papskog ambasadora-nuncija, na dva nivoa. Na jednom nivou, to su odnosi sa katoličkom manjinom u tim zemljama, pitanje njihovog statusa i njihove zaštite. Na drugom nivou, to je pitanje odnosa sa dominantnom crkvom u dotičnoj državi. Ova dva odnosa, na nivou Crkva – vjernici, i Rimokatolička crkva – pomjesna pravoslavna crkva, u suštini diktiraju odnose Svete stolice i date države. Tako će biti i u budućnosti ovog dijaloga, za koji ipak možemo kazati da ga obilježavaju pomirljiviji tonovi i veća spremnost za nastavak i razvoj odnosa u budućnosti. No ipak, vrijeme kada će Evropa, kako je Jovan Pavle II kazao 1988. u apostolskom pismu *Euntes in mundum* „disati sa oba plućna krila“ ne djeluje tako blisko, tim prije što je, pominjući „dva plućna krila“ papa svjesno ili ne zanemario još neke faktore koji čine Evropu.

Odnosi sa islamskim svijetom

Vjekovima je u hrišćanskoj civilizaciji dominantna drugost bila jevrejska vjera. Vjerovanje da su Jevreji ubili Hrista, a samim tim i Boga, postojalo je još kod ranih hrišćana. Origen, hrišćanski filozof, kazao je da Isusova krv nije samo na duši Jevreja njegovog vremena, već na svim jevrejskim pokoljenjima do kraja svijeta. Jovan Zlatousti naziva sinagoge bordelima i skloništima demona, dok je car Konstantin 325. odredio da se Pasha i Uskrs ne smiju poklopiti, jer „ne smijemo imati ništa zajedničko sa tim odurnim ljudima“ (Cornwell, 2005: 35). Takav način razmišljanja obilježiće najveći dio istorije Rimokatoličke, a i drugih hrišćanskih crkava. Inoćentije III je, hiljadu godina nakon Konstantina,

⁷ Koji je, doduše, tek na početku šeste godine godine svog pontifikata posjetio jednu dominantno pravoslavnu zemlju, postavši tako prvi papa u istoriji koji je posjetio Kipar, juna 2010. godine.

⁸ Koje, budući da je gotovo izvjesno da u njega neće biti uključeni protestanti, koji su, čini se, značajno udaljeniji od rimokatolika, nego pravoslavci, u suštini, ni pravoslavno-katoličkim jedinstvom ne bi bilo ostvareno.

kazao da Jevreji nose naslijeđenu krivicu koja se prenosi sa pokoljenja na pokoljenje. Tek će (doduše, vrlo kratkotrajno) ukidanje rimskog geta 1848. pokazati tendenciju promjene stava prema Jevrejima. Ni vijek i po nakon toga ne može se reći da u Kuriji ne postoji podozrenje prema Jevrejima. No, ogroman rast značaja koji dobija islam, u kombinaciji sa sukobima za nove vjernike u Trećem svijetu, i sa velikom imigracijom muslimana koji su ih učinili najvećom vjerskom manjinom na Zapadu, a, sa druge strane, asimilacija Jevreja u zapadna društva, učinili su da, dijalog sa islamskim svijetom postane najvažniji međureligijski dijalog kojeg vodi Crkva, i da isto tako, taj dijalog postane, najznačajniji dijalog koji obilježava odnose Istok – Zapad.

Da bi do dijaloga Rimokatolička crkva – Islam uopšte i došlo, i Crkva, i tzv. islamski svijet morali su proći kroz niz metamorfoza obilježenih učestalim sukobima. Grgur VII (1073–1985) je 1076. poslao pismo muslimanskom vladaru koji je vladao teritorijom današnjeg Alžira i bio najmoćniji vladar Magreba tog vremena (Houtsma, 1987: 252), Al Nasiru (vladao 1062–1088), u kome kaže: „Postoji milosrđe koje dugujemo jedni drugima više nego ostali narodi, jer vjerujemo i molimo se jednom Bogu, premda na različite načine i hvalimo ga i služimo mu svakog dana kao tvorcu i vladaru svijeta.“ Iako je u obraćanju hrišćanskim vladarima Grgur VII govorio kritički o muslimanima, ovo pismo je ipak važno jer pokazuje da je i u to vrijeme postojala komunikacija, i to srdačna, sa muslimanskim vladarima, i da je postojala svijest da muslimani nijesu pagani (Hourani, 1992: 9-10).

Ipak, sukobi će započeti marta 1095. godine, na saboru u Pjačenci, kada je papa Urban II (1088–1099) odgovorio pozivno na poziv iz Vizantije da im zapadni hrišćani pomognu u borbi protiv nadolazećih muslimana. Nakon toga je uslijedio sabor u Klermonu na kome je papa pozvao na krstaški rat, možda i više se nadajući da će to djelovanje prevazići Veliku šizmu od prije četiri decenije, nego što je razmišljao o muslimanima. No, bilo kako bilo, bez obzira na završetak krstaških ratova dva vijeka kasnije, sukob između katoličanstva i islama biće nastavljen. Nakon vjekova, što verbalnih, što stvarnih krstaških ratova, tek će u XX vijeku biti stvoreni uslovi da započne ozbiljniji dijalog, i da budu uspostavljeni odnosi između Svete stolice, odnosno Rimokatoličke crkve, i država sa većinski muslimanskim stanovništvom, kao i islamskih duhovnika.

Islam je najbrže rastuća religija na svijetu. Ukupan broj muslimana nadmašio je broj katolika na planeti.⁹ Sukobi između katolika i muslimana postoje kako u zemljama u razvoju, tako i u zapadnom svijetu, gdje rapidno raste broj muslimana, mahom emigranata iz bivših kolonija.

Kontinent na kome je najviše izražen sukob dvaju vjera za nove vjernike je Afrika. Na početku XX vijeka, 1900. godine, 58,1 % stanovnika Afrike bili su sljedbenici tradicionalnih religija, dok su 32% bili muslimani, a 9,2% hrišćani. Osamdeset godina kasnije, tradicionalne vjere je slijedilo 13,9% Afri-

⁹ Prema podacima iz 2003, broj muslimana (računajući i šiite i sunite) je 1.254.222.000, a broj rimokatolika 1.092.853.000, pri čemu muslimani prednjače u Aziji i Africi, *World Almanac and Book of Facts 2005*, str. 734.

kanaca, dok je broj muslimana i hrišćana bio približan – na kontinentu je živjelo 41,2% muslimana i 44,2% hrišćana. Zbog borbe za vjernike na ovom geografskom prostoru, skovan je termin *teopolitika*, koji naglašava značaj vjerske dimenzije geopolitike (Mayer, 2005: 4). Tendencija smanjenja broja pristalica tradicionalnih afričkih religija na račun dvije monoteističke nastavljena je i kasnije. Afrika, uz Bliski istok (za Rimokatoličku crkvu posebno važan Liban, kao i, naravno status Jerusalima) i Balkan, kao i, u posljednje vrijeme, zbog emigracije, Zapadnu Evropu, ostaje glavnom mjesto dodira, a često i konflikata ili potencijalnih konflikata između islamske i hrišćanske vjere.

Kao i sa pravoslavljem, odnosi Svete stolice i islama odvijaju se na dva nivoa. Sveta stolica ima diplomatske odnose sa državama u kojima je islam dominantna religija, i ti odnosi sa formalne strane su isti kao odnosi bilo koja dva subjekta diplomatskog prava. S druge strane, na te odnose, međutim, nužno utiču i odnosi između Rimokatoličke crkve i islama. Tako je, poput prirode posla nuncija, priroda odnosa sa islamom dualna.

Tek nakon Drugog svjetskog rata, Sveta stolica je uspostavila diplomatske odnose sa arapskim državama – 21. marta 1947. sa Libanom, a 23. maja 1947. sa Egiptom. Uslijedilo je imenovanje nuncija i u drugim islamskim zemljama, u Pakistanu 1951, i Iranu i Siriji 1953. godine (Marchi, 1957: 231). Ni do danas, međutim, nijesu uspostavljeni odnosi Svete stolice sa Saudijskom Arabijom, i još osam islamskih država. Uspostavljanje odnosa sa njima, a naročito Saudijskom Arabijom, jedan je od važnih ciljeva diplomatije Svete stolice.

Pored diplomatskih odnosa sa državama, Sveta stolica vodi i vjerski dijalog sa islamom. Još u toku Drugog vatikanskog koncila, 1964. godine, osnovan je Sekretarijat za nehrišćane, a 1965. je uslijedila deklaracija o odnosima Crkve sa nehrišćanskim religijama *Nostra aetate*. Ovom deklaracijom pozvani su hrišćani i muslimani da prevaziđu neprijateljstva i razlike i da rade zajedno na uzajamnom razumijevanju. Koliki je značaj odnosa sa islamskim svijetom naglasio je Pavle VI ponovo kada je 1974. osnovao Komisiju za odnose sa muslimanima, kao povezan, ali poseban organ. Apostolskom konstitucijom *Pastor Bonus*, sekretarijat je transformisan u Pontifikalni savjet za međureligijski dijalog. Budući da je za odnose sa Jevrejima nadležan Pontifikalni savjet za jedinstvo hrišćana, najvažnija djelatnost ovog savjeta (koji se, svakako, bavi i odnosima sa budistima, i drugim istočnjačkim religijama) jeste unaprjeđenje dijaloga sa muslimanima. Savjet je formirao komitete u okviru kojih funkcioniše trajni dijalog sa Islamskom organizacijom za obrazovanje, nauku i kulturu, i sa Muslimanskom svjetskom ligom.

Važni momenti za razvoj odnosa Svete stolice sa islamskim svijetom bili su Prvi i Drugi zalivski rat, 1991, odnosno 2003. godine. Jovan Pavle II je osudio oba rata, nastavljajući politiku Crkve koja nije prihvatila tezu o pravednom ratu. Isto tako, iako je irački režim Sadama Huseina bio njegova lična diktatura, a ne neki islamistički režim ili islamska teokratija poput Irana, ipak je papa i na taj način htio da pošalje poruku muslimanima da ne prihvata tezu o sukobu civilizacija. Kada je posjetio Maroko 1985, obraćajući se mladim Marokancima

u Kazablanki kazao je da vjeruje da hrišćani i muslimani treba sa radošću da prihvate zajedničke vjerske vrijednosti. To je bilo u postkoncilskom duhu, i veliki otklon od viševjekovnog odbacivanja islama kao religije koja se širi mačem, dok je hrišćanstvo navodno religija mira, kao i odbacivanja vrijednosti islama kao religije koja favorizuje poligamiju, i čiji je čisti monoteizam neprihvatljiv za hrišćansku predstavu Boga.

Poštovanje prema islamu naglasio je papa Jovan Pavle II kada je postao prvi papa u historiji koji je posjetio džamiju, kada je ušao u džamiju Umajada u Damasku, 2001. godine. Tokom njegovog pontifikata takođe je, uz saglasnost Svete stolice, sagrađena najveća džamija u Evropi (izvan Turske), simbolično, u Rimu, 1995. godine (Chauprad, 2001: 425). Ipak, Vatikan nije dozvolio da džamija bude izgrađena na brežuljku, kako minaret ne bi nadvisio kupolu bazilike Svetog Petra, već na periferiji grada.

Pokušavajući da popravi odnose sa islamom, i papa Benedikt je posjetio džamiju, i to džamiju Sultana Ahmeda u Istanbulu 2006. godine, u kojoj se pomolio. Ova posjeta bila je pokušaj popravljivanja odnosa koji su narušeni nakon poznatog papinog govora iz Regenzburga, u kome je, citirajući Manojla II Paleologa, nazvao islam nasilnom religijom. Premda je papa, nakon burnih reakcija iz islamskog svijeta, ponudio izvinjenje, uz tvrdnju da se radi o pogrešnom tumačenju zbog greške u prevodu, odnosi su bili narušeni. Nakon pomenute papine posjete Turskoj uslijedilo je, sada već čuveno pismo grupe 138 muslimanskih vjerskih velikodostojnika, *Zajednička riječ*, 13. oktobra 2007, upućeno svim čelnim ljudima hrišćanskih crkava, uključujući i papu. Ovo pismo, kojim se poziva na mir i dijalog zasnovan na zajedničkim osnovama dvije religije, postalo je osnov dijaloga sa najvećom širinom i zamahom u historiji. Na liniji tog dijaloga, u Vatikanu je novembra 2008. održan prvi skup u okviru trajnog Katoličko-muslimanskog foruma. Dijalog između katolika i muslimana nastavlja se intenzivnije nego što je to ikada bio slučaj, no, primjedbe Žana Luja Torana (Jean-Louis Tauran), predsjednika Pontifikalnog savjeta za međureligijski dijalog, da ne postoji reciprocitet kad je izgradnja vjerskih objekata u pitanju, kao i da postoje problemi kod tumačenja Kurana, pokazuju da će u tom dijalogu postojati problemi i u budućnosti. Sad već dvomilenijumski raskol sa Jevrejima, bez obzira na povremene izraze dobre volje od strane pape, može biti pokazatelj da ni sa drugom avramovskom religijom neće biti lako doći do trajnih odnosa povjerenja i razumijevanja, no, činjenica je da islam, tj. dijalog i unapređenje odnosa sa islamom u agendi Svete stolice zauzima važnije mjesto nego ikad ranije.

Odnosi sa NR Kinom

Konačno, još jedno važno pitanje koje se odnosi na dijalog Svete stolice sa Istokom jeste pitanje odnosa sa NR Kinom. Kina je geografski daleko od Vatikana, pa i od krajeva sa velikim katoličkim stanovništvom, no, diplomatija Svete stolice odavno je prešla evropske granice i postala globalna. U tom smislu, od velike je važnosti da Sveta stolica uspostavi diplomatske odnose sa Ki-

nom, kao jednom od najvažnijih svjetskih zemalja, i stalnom članicom Savjeta bezbjednosti UN-a. Takođe, u Kini postoji, premda procentualno zanemarljivo mali, u apsolutnim brojkama (po procjenama, do 13 miliona) ne tako mali broj sljedbenika rimokatoličke vjere.

Kina i Sveta stolica su prekinule diplomatske odnose dolaskom komunističke vlasti u toj zemlji. Komunisti su progonili rimokatolike, a vrhunac takve politike bila je Kulturna revolucija tokom koje su mnogi sveštenici i vjernici sprovedeni u radne logore.

Veliki udarac odnosima Kine i Svete stolice nanijela je i kanonizacija kineskih svetaca-mučenika 1. oktobra 2000. godine. Naime, prvi oktobar je nacionalni praznik NR Kine, te je kanonizacija obavljena na taj dan čin koji je u Kini shvaćen kao uvreda, ili makar, kao čin dubokog nerazumijevanja Kine koje postoji u Vatikanu. Određivanje toga datuma najvjerovatnije nije bilo namjerno, već je urađeno na sugestiju ljudi bliskih tajvanskim vlastima (Siši, 2006: 69).

Dva su osnovna problema u odnosima Svete stolice i NR Kine. Prvo, Sveta stolica i dalje održava diplomatske odnose sa Tajvanom, odnosno, kako se zvanično naziva, Republikom Kinom. Godinu dana nakon što je komunistička vlast protjerala nuncija Sveta stolica je uspostavila nuncijaturu u Tajpeju. Iako je u međuvremenu, a u želji da pokaže dobru volju prema NR Kini, Sveta stolica nuncija zamijenila otpravnikom poslova, ipak Republika Kina i dalje ima ambasadora pri Svetoj stolici, i Sveta stolica ostaje jedini suvereni entitet sa evropskog tla (nakon kratke makedonske epizode) koji ima uspostavljene diplomatske odnose sa Tajvanom. Ipak, čini se da bi Sveta stolica bila sklona prekinuti diplomatske odnose sa Tajvanom ukoliko bude postojala realna mogućnost uspostavljanja diplomatskih odnosa sa Kinom. Pokušaj da povodom smrti pape Jovana Pavla II dođe do poboljšanja odnosa, nije urodio plodom, budući da je tajvanski predsjednik iskoristio priliku da prisustvuje najvećem pogrebnom samitu u istoriji, te, za uzvrat, kineske vlasti nijesu poslale svoje predstavnike. Ipak, Sveta stolica je ograničila protokolom djelovanje tajvanskog predsjednika, njegova stolica bila je oblježena kao „Tajvan“, a ne kao „Republika Kina“, a neki kardinali kod kojih je tražio prijem odbili su da ga prime. I ovaj čin je pokazao da Sveta stolica ne pridaje veliki značaj odnosima s Tajvanom, za koji je Sveta stolica neuporedivo važnija, nego obratno. Čini se da je taj dio problema rješiv, i da bi Sveta stolica bila spremna na prekid diplomatskih odnosa sa Tajvanom, ako bi to značilo uspostavljanje odnosa sa Kinom, a da bi čak i NR Kina eventualno pristala da Sveta stolica ima nekog apostolskog delegata u Tajpeju.

Drugo, i važnije, NR Kina ne želi miješanje Svete stolice u vjerska pitanja u samoj Kini. To znači, između ostalog, da kineske vlasti ne dozvoljavaju da papa imenuje biskupe, već imenovanje biskupa treba da bude rješavano u samoj Kini. Takođe, kineske vlasti su osnovale Kinesku katoličku patriotsku asocijaciju, koja obuhvata katolike lojalne kineskim vlastima, kojima papa nije vrhovni poglavar. Ovo rješenje je originalno, i bez presedana za Rimokatoličku crkvu, premda u protestantskim i pravoslavnim crkvama, koje su drugačije organizovane, postoji organizacija crkve na nacionalnom nivou. Katolici lojalni papi

djeluju u tzv. „podzemnim“, zabranjenim organizacijama, ali se pretpostavlja da njihov broj premašuje broj sljedbenika režimske asocijacije.

Razlozi protivljenja kineskih vlasti da dozvole da papa imenuje biskupe i da on bude vjerski poglavar kineskih katolika, jesu prije svega strah od spoljnog, od režima nekontrolisanog autoriteta. Vlasti NR Kine svjesne su uticaja koji je Sveta stolica imala, kako u propasti drugih komunističkih režima, prije svega u Poljskoj i Mađarskoj. Ipak, tamo je papa prije svega inspirisao nacionalni bunt protiv stranih, sovjetskih vlasti, i domaćih političara lojalnih Moskvi, dok je kineski režim autentičan. S druge strane, možda još veći uticaj Crkva je imala na rušenje, doduše nekomunističkih, diktatura u susjedstvu Kine, prije svega u Južnoj Koreji i na Filipinima.

Nezvanične kineske delegacije posjetile su papu Jovana Pavla II, a potom i Benedikta XVI. Crkva je pokazala spremnost da nuncijaturu preseli iz Tajpeja u Peking, a nekoliko kineskih biskupa imenovano je uz prečutnu saglasnost Svete stolice. Takođe, treba naglasiti da u bivšim kolonijama nedavno inkorporiranim u teritoriju NR Kine, Makau i Hong Kongu, postoje dijeceze Rimokatoličke crkve koje nesmetano djeluju, a na čelu vlade Hong Konga je Donald Ceng, koji je rimokatoličke vjere. Ipak, iskustva drugih jednopartijskih režima, kao i, i dalje postojeći progoni kineskih katolika, ukazuju na to da će, i nakon jednom dostignutog uspostavljanja diplomatskih odnosa, postojati problemi u odnosima Svete stolice i Kine.

L i t e r a t u r a

- Chauprad, Aymeric (2001), *Géopolitique: constantes et changements dans l'histoire*, Paris.
- Cornwell, John (2005), *Hitlerov papa: Tajna povijest pape Pija XII*, Zagreb.
- Cvitković-Iličić, Špela (2007), *Međunarodna politika Svete Stolice i suvremeno društvo*, Bosna Franciscana, 26, Sarajevo.
- Hofmann, Paul (2002), *The Vatican's Women: Female influence on the Holy See*, New York.
- Hourani, Albert Habib (1992), *Islam in European thought*, Cambridge.
- Houtsma, Martijn Theodoor (1987), *E. J. Brill's encyclopedia of Islam*, 1913–1936, vol. 2, Leiden.
- Küng, Hans (2010), Church in worst credibility crisis since Reformation, Irish Times, April 16, on-line edition.
- Luxmoore, Jonathan, Eastern Europe, 1995, *Religion, State, & Society* 24 (December, 1996), p. 358, prema: *The Cambridge History of Christianity*, volume 9, World Christianities c.1914-c.2000, edited by Hugh McLeod, p. 364
- Marchi, Giuseppe de (1957), *Le Nunziature apostoliche dal 1800 al 1956*, Roma.
- Mayer, Jean-François (2005), *Facteurs religieux et relations internationales: une approche théopolitique*, Études et analyses-n°8.
- Reese, Thomas J. (1996), *Inside the Vatican: the politics and organization of the Catholic Church*, Cambridge, London.
- Rokuči, Adrijano (2006), *Rim-Moskva, direktan let*, Limes plus, 2/3, Beograd.

- Siši, Frančesko (2006), *Veliki kineski zid i njegove pukotine*, Limes plus 2/3, Beograd.
- The Cambridge History of Christianity* (2006), volume 9, World Christianities c.1914-c.2000 edited by Hugh McLeod, Cambridge.
- Wiley, David (1993), *God's Politician, Pope John Paul II, the Catholic Church, and the New World Order*, New York.
- World Almanac and Book of Facts 2005* (2005), New York.
- www.irishtimes.com
- <http://razumkov.org.ua>